

HALEF b. HİŞÂM

(خلف بن هشام)

Ebû Muhammed Halef b. Hişâm
b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî
el-Bağdâdî el-Bezzâr
(ö. 229/844)

Kırâat-i aşere imamlarından
ve Hamza b. Habîb kıraatinin meşhur
iki râvisinden biri.

150 yılının Receb veya Ramazan ayın-
da (Ağustos veya Ekim 767) doğdu. Aslen
Vâsıt'la Cebbül arasındaki Femüssilh'tan
olduğu için Silhî, Bağdat'a yerleştiği için
Bağdâdî nisbesiyle tanınır. "Bezzâr" (hu-
bubat ve diğer tüketim maddelerini satan
kimse) lakabıyla anılmaktan hoşlanmaz,
kendisine "mukrî" denmesini isterdi.

On yaşında Kur'ân-ı Kerim'i ezberle-
yen ve on üç yaşında Kur'an dersi verme-
ye başlayan Halef, kırâat-i seb'a imam-
larından Hamza b. Habîb'in kıraatini ön-
de gelen talebesi Süleym b. İsa'dan,
Âsım b. Behdele'nin kıraatini Ebû Yûsuf
Ya'kûb b. Halîfe el-A'sâ'dan, Nâfi' b. Ab-
durrahman'ın kıraatini İshak el-Müseyye-
yebî'den öğrendi. On dokuz yaşında iken,
Kûfe'de Âsım b. Behdele'nin meşhur iki
râvisinden biri olan Ebû Bekir b. Ayyâş'
tan ders almak için Süleym b. İsa'nın
tavsiye mektubu ile evine gittiyse de
Ebû Bekir'in mektubu okuduktan sonra
söylediği, "Bağdat'ta senden daha iyi
okuyan birini bırakmamışsın, öyle mi?"
(başka bir rivayete göre, "sen kendine
yetersin") şeklindeki sözünü küçültücü
bularak onun evini terketti. Bu olayı biz-
zat nakleden Halef daha sonra yaptığından
pişmanlık duymuş, Ebû Bekir'in kı-
raatini talebesi Yahyâ b. Âdem'den yaz-
mak mecburiyetinde kalmıştır. Kıraat il-
mi yanında hadise de önem veren Halef,
Mâlik b. Enes, Ebû Avâne el-Vâsıtî, Ham-
mâd b. Zeyd, Süleym b. İsa, Şerîk b. Ab-
dullah en-Nehâf gibi âlimlerden hadis
dinledi. Kendisinden arz ve semâ yoluyla
başta Ebû'l-Hasan el-Hulvânî, İdrîs b.
Abdülkerim el-Haddâd, Muhammed b.
Yahyâ el-Kisâî, Seleme b. Âsım olmak
üzere pek çok kişi kıraat öğrenirken Ebû
Zür'a er-Râzî, Ebû'l-Kâsım el-Begavî, Ah-
med b. Ebû Hayseme, İbrâhim b. İshak
el-Harbî, Ahmed b. Hanbel ve İdrîs b.
Abdülkerim el-Haddâd gibi âlimler hadis
rivayet ettiler. Müslim *el-Câmi'u's-sa-
hîh*'inde ve Ebû Dâvûd *es-Sünen*'inde
onun rivayetlerine yer vermişlerdir.

Kırâat-i seb'a imamlarından Hamza b.
Habîb'in kıraatini bizzat kendisinden al-

mamış olmasına rağmen yedi imamın
kıraatlerinin râvilerini iki ile sınırlayan
kaynaklarda onun iki râvisinden biri ola-
rak tercih edilen Halef, Hamza'nın oku-
yuşuna aykırı biçimde çeşitli rivayetler-
den yaptığı 120 yerdeki isabetli tercihleri
sebebiyle de on kıraat imamından biri
sayılmıştır. Onun Hamza'ya aykırı olarak
yaptığı tercihleri incelediğini söyleyen
İbnü'l-Cezerî, biri müstesna bunların
Kûfeliler'e ve bizzat Hamza, Kisâî ve Ebû
Bekir b. Ayyâş'a ait kıraatlerin dışında
sayılamayacağını ileri sürmüştü de (*en-
Neşr*, I, 191) aşereye dair eserlerinde
onuncu imam olarak Halef'e yer vermiş-
tir. On imamın kıraatıyla ilgili diğer bazı
kaynaklarda ise Halef yerine bir başka
imam (meselâ İbn Muhaysın) tercih edil-
miş ve Halef'in diğer kıraatlerden yaptığı
tercihlerden "İhtiyârü Halef" başlığı altın-
da söz edilmiştir (Enderâbî, s. 147, nâ-
şirin girişi, s. 28).

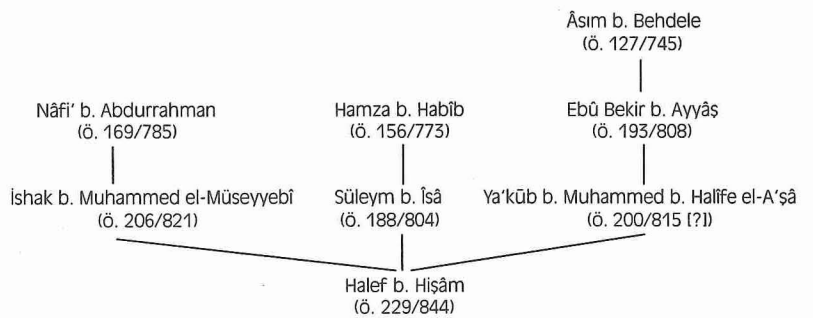
Abbas b. Muhammed ed-Dürî, Ham-
za'nın diğer râvisi Hallâd dışında Halef'
ten daha üstün bir mukrî görmediğini
(İbn Ebû Hâtim, III, 372), Hüseyin b.
Fehm de ondan daha faziletli birini tanı-
madığını söylemiş, Hüseyin b. Fehm ay-
rıca Halef'in ders okutmaya önce Kur'an
talebelerinden başladığını, ardından had-
is öğrenmek isteyenlere izin verdiğini
belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn ile Nesâî'nin
sika kabul ettikleri Halef hakkında Ah-
med b. Hanbel de aynı değerlendirmeyi
yapmakla birlikte Ubeyy b. Meymûn'dan
naklettiği rivayetleri kabul etmemiş (*el-
İlel*, II, 342-343), İbn Hibbân ise onun
biyografisine *eş-Şikâat*'ında yer vererek
kıraat alanındaki ilmine ve sağlam hadis
hâfızlarından biri olduğuna işaret etmiş-
tir. İbn Hacer de Halef'in sünnete bağlı
güvenilir bir âlim olduğunu söyler.

Kaynaklarda Halef'in şahsiyetiyle ilgili
olarak nebîz* içmesi üzerinde durul-
muştur. Ebû Ca'fer en-Nüfeylî onun Ehl-i
sünnet'ten olduğunu belirttiikten sonra,

"Keşke onda nebîz içme alışkanlığı olma-
saydı" diyerek bu konudaki hoşnutsuzlu-
ğunu dile getirmiştir. Halef'in nebîz iç-
tiği kendisine bildirilen Ahmed b. Hanbel
ise bunu daha önce de duyduğunu, an-
cak ne olursa olsun kendi değerlendiri-
mesine göre onu sika ve güvenilir bir ki-
şi kabul ettiğini söylemiştir (Hatîb, VIII,
326). Daha sonra nebîz içmeyi terkeden
Halef'in bu içkiden nasıl kurtulduğu hu-
susunda kaynaklarda iki ayrı rivayet zik-
redilmiştir. Bu rivayetlerden birine göre
Enfâl sûresinde, "Allah'ın murdarı te-
mizden ayırması için..." (8/37) meâlinde-
ki âyet üzerinde düşündükten sonra ne-
bîz içmeyi bırakarak ölümlüne kadar sü-
rekli oruç tutmuştur (*a.g.e.*, VIII, 325-326).
Diğer bir rivayete göre ise Ahmed b.
Hanbel, Ebû Hayseme Zühayr b. Harb ve
Yahyâ b. Maîn'in kendisini ziyaretleri sı-
rasında içi nebîz dolu kâseyi göstererek
Ahmed b. Hanbel'e bunun hakkındaki
görüşünü sorunca İbn Hanbel'in açıkça
bir şey söylemeyip Hz. Peygamber'in,
"Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttükle-
rinizden sorumlusunuz" (bk. Wensinck,
el-Mu'cem, "r'ay" md.) meâlindeki hadi-
sini okuması üzerine nebîzi bırakmış ve
ölmeye kadar içmeyeceğine dair yemin
etmiştir (İbn Ebû Ya'lâ, I, 154). Bizzat
kendisinden nakledilen bir rivayete göre
Halef nebîz konusunda Kûfeliler'in mez-
hebine uymuş, bıraktıktan sonra da bu
içkiyi kullandığı kırk yıl zarfında kıldığı
namazları iade etmiştir (Mizzî, VIII, 302).

Cehmiyye'den korunmak için gizli ola-
rak yaşadığı bir dönemde 7 Cemâziyelâ-
hir 229'da (2 Mart 844) Bağdat'ta vefat
eden Halef Künâse Kabristanı'na defne-
dildi. Onun *Kitâbü'l-Kırâ'ât* (*Kitâbü Hu-
rûfî'l-kırâ'ât*), *Kitâbü'l-Aded*, *İhtilâ-
fü'l-meşâhîf* ve *Müteşâbihü'l-Kur'ân*
adlı bazı eserleri olduğu kaydedilmek-
teyse de (İbnü'n-Nedîm, s. 153, 174, 175,
179) bunların günümüze ulaşmış ulaşma-
dığı bilinmemektedir.

Halef b. Hişâm'ın kıraatini mezkûr yedi imamdan üçüne bağlayan senedin şeması

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "r'ay" md.; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VII, 347; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Kocyiğit), II, 342-343; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 531; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 372; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, VIII, 228; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymi), s. 153, 174, 175, 179; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 322-328; Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 147-150, ayrıca bk. nâşirin girişi, s. 28; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 153-154; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ*, I, 126-127; Ebû'l-Alâ el-Hemdanî, *Gâyetü'l-ihtisâr*, Mûlîf Ktp., nr. 72, vr. 17^a-18^a; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 146; II, 246; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 299-303; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, X, 576-580; a.mlf., *Ma'rife-tü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 419-422; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 221-230*, s. 154-157; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 272-274; a.mlf., *en-Nesr*, I, 188-191; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 156-157.

TAYYAR ALTIKULAÇ

HALEF el-HUSRÎ

(خلف الحصري)

(ö. 451/1059 [?])

Abbâdiler tarafından halkı aldatmak üzere

Halife II. Hişâm olarak ilân edilen kişi.

Endülüs Emevî Devleti'nin sonlarına doğru yaşanan fitne döneminde, Süleyman el-Mustaîn'in Kurtuba'da tahtı ikinci defa ele geçirmesiyle (403/1013) halifeliği sona eren II. Hişâm el-Müeyyed ortadan kaybolmuştu. Bir rivayette onun hayatta olduğu ve Meriye'ye (Almeria), hatta Kuzey Afrika üzerinden Asya'ya gittiği söylenirken başka bir rivayete göre Süleyman el-Mustaîn'in Kurtuba'yı (Cordoba) ele geçirdiği sırada öldürülmüştü. Bu haberler sayesinde bir süre daha gündemde kalan Hişâm adı zamanla unutulmaya yüz tuttuysa da daha sonraki yıllarda yeniden duyulmaya başlandı. Mülûkû't-tavâifin en güçlülerinden olan ve Endülüs'te merkezî otoriteyi tesis edip bölgeyi kendi hâkimiyetine almak isteyen Abbâdiler hânedanının kucusu Ebû'l-Kâsim İbn Abbâd, hayatta olduğunu söylediği II. Hişâm'ı İşbiliye'de (Sevilla) büyük bir törenle halife ilân etti ve öteki mülûkû't-tavâifi de ona biat etmeye çağırdı (414/1023). Ancak halife ilân edilen bu kişi gerçekte Halef el-Husrî adlı bir şahıstı. II. Hişâm'a çok benzeyen Halef, İşbiliye'ye getirilmeden önce Rabah Kalesi'ndeki bir mescitte müezzinlik yapıyordu. İbn Abbâd, onu halife ilân ederek bir süre Kurtuba'ya hükmeden Şii Hammûdîler'e karşı Abbâdîler'i

Sünniliğin savunucusu gibi göstermek, hilâfet müessesesini kullanarak öteki mülûkû't-tavâif üzerinde nüfuz kurmak veya bu yöndeki askerî faaliyetlerine meşrûluk kazandırmak istiyordu. Yeni halifenin İbn Abbâd'ın oğlunu hâcib tayin ettiği her tarafa duyuruldu ve böylece iktidar Abbâdîler'in eline geçti.

Halef el-Husrî, kendisini görmek için saraya akın eden halka yüzünü göstermemeye ve perde arkasından konuşmaya mecbur edildi. Mülûkû't-tavâiften birçoğu ona halife olarak biat etti. İşbiliye, Kurtuba, Tuleytula (Toledo), Batalyevs (Badajoz), Meriye ve Sarakusta (Saragosa, Zaragoza) gibi merkezlerde hutbeler onun adına okundu. Halef el-Husrî 451 (1059) veya 455 (1063) yılında ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1383/1963, s. 151-152; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-Muğrib*, s. 3, 199-200; A. Prieto y Vives, *Los Reyes de Tâifas*, Madrid 1926, s. 69 vd.; A. et-Tûd, *Abbâd bi-İşbiliyye*, Tıtvân 1947, s. 42; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 357-358; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1969, s. 37-38; S. M. İmamuddin, *A Political History of Muslim Spain*, Dacca 1961, s. 147-149; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 119-122, 126-127, 154-160; Muhammed b. Abûd, "Devletü Benî 'Abbâd: taḥlîlü kı-yâmihâ ve süküühâ", *el-Baḥşü'l-İlmî*, sy. 32, Rabat 1401/1981, s. 52-53.

MEHMET ÖZDEMİR

HALEF es-SAFFÂR

(خلف الصفار)

Ebû Ahmed Velîyyü'd-devle
Halef b. Ahmed b. Muhammed
b. Leys es-Saffâr es-Siczi
(ö. 399/1009)Saffârî emiri
(963-1003).

326 (937-38) yılında Sistan'da doğdu. Annesi Saffârî Emiri Amr b. Leys'in kızı Bânû'dur. Şehzadeliginde Horasan ve Irak'a giderek fıkıh ve hadis tahsil eden Halef, köleleri tarafından öldürülen babası Ebû Ca'fer Ahmed'in yerine Saffârî emiri oldu (352/963). Halef ilk iş olarak gücünü arttırmak için, Sâmanî ordusunda görev almış ve Deylemli Mâkân b. Kâkî'nin isyanını bastırması tecrübeli bir asker olan amcazadesi Tâhir b. Ebû Ali'yi yanına aldı. Hutbede kendisiyle birlikte onun da adının okunmasını emretti. 353 (964) yılında hacca giderken yerine onu vekil bıraktı.

Tâhir, Halef hacdan dönünce (358/969) onu Sistan'a sokmadı ve ertesi yıl kendi adına para bastırıp hükümdarlığını ilân etti. Halef bunun üzerine Horasan'a giderek Sâmanî Emiri I. Mansûr b. Nûh'tan sağladığı askerî yardımla Tâhir'i Sistan'dan çıkarmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Tâhir 359'da (969-70) yılında vefat edince yerine oğlu Hüseyin geçti. Bu defa onunla mücadele etmek zorunda kalan Halef Hüseyin'i yenip Buha'ra'ya çekilmeye mecbur edince tekrar Sistan'a yerleşme imkânı buldu. Halef bir süre sonra Sâmanîler'e gönderdiği haraç ve hediyeleri kesti. Bunun üzerine Sâmanîler tarafından desteklenen Hüseyin Halef'in sığınmış olduğu Zerenc Kalesi'ni kuşattı (372/982-83). Ancak bir sonuç alamayınca kuşatmayı kaldırıp geri döndü ve kısa bir süre sonra da öldü.

Halef 376'da (986-87), Sebûk Tegin'in Raca Jaypal ile savaşa giderken boşalttığı Büst şehri işgal etti. Gazneliler geri dönünce savaşmaya cesaret edemeyip şehri terketmeye mecbur kalan Halef, Büveyhîler'den Samsâmüddeve ile Bahâüddeve arasında meydana gelen taht mücadelesinden faydalanarak oğlu Amr kumandasındaki bir orduyu 381 (991-92) yılında Kirman'a gönderdi. Büveyhî valisini yenip Kirman'ı Saffârî topraklarına katan Amr, Samsâmüddeve'nin gönderdiği Ebû Ca'fer kumandasındaki Büveyhî ordusunu da mağlûp etti (384/994). Ancak 388 (998) yılında Abbas b. Ahmed'in idaresindeki Büveyhî ordusuna yenilince Sistan'a geri çekildi ve bir müddet sonra öldü. Bunun üzerine Halef es-Saffâr Samsâmüddeve'den özür dileyerek olayın büyümesini önledi. Halef, Kuhistan'ın Gazneli emiri Buğracuk'un Mahmûd-ı Gaznevî'ye yardım etmek amacıyla bölgeden ayrılması üzerine oğullarından Tâhir'i bir ordu ile Kuhistan'a gönderdi. Kuhistan'ın Bûşenc şehri işgal eden Tâhir geri dönen Buğracuk'un ordusuna yenildi, fakat hile ile Buğracuk'u öldürüp (388/998) Bûşenc'de hâkimiyetini sürdürdü. Amcası Buğracuk'un öldürüldüğünü duyan Sultan Mahmûd bir ordu ile Sistan'a doğru yola çıktı. Bunun üzerine Tâhir Kuhistan'ı bırakıp Sistan'a çekildi. Ordusuyla İspehbed Kalesi'ne sığınan Halef, Sultan Mahmud Sistan'a gelince affedildiği takdirde 100.000 dinar haraç ödeyeceğini ve hutbeyi onun adına okutacağını bildirdi. Bu şartları kabul eden Sultan Mahmûd 390 (1000) yılında muhasarayı kaldırıp Gazne'ye döndü.